

KOLTANSAAMEN KIELESTÄ

Satu ja Jouni Moshnikoff, 2001

Koltansaame samoin kuin muutkin saamen kielet kuuluu suomalaisugrilaiseen kieliperheeseen.

Ennen sotia Kuolan niemimaalla puhuttiin useaa eri koltansaamen murretta esim. Suonikylän, Paatsjoen, Nuortijärven ja Petsamon murteita, lisäksi puhuttiin akkalan-, kildinin- ja turjansaamen murteita. Koska kanssakäyminen eri murrealueiden ihmisten kesken ei ollut kovin vilkasta, kehittyi kunkin alueen kieli omaan suuntaansa puhujiensa ääntämyksen ja mieltymysten mukaan saaden vaikutteita myös venäjältä. Lisäksi perheet asuivat sukualueillaan erillään muusta yhteisöstä suurimman osan vuotta, joten kielellä oli erinomainen tilaisuus muovautua erilaiseksi myös eri sukujen kesken.

Sotien ja vaiherikkaan evakkotaipaleen jälkeen Petsamon alueen koltat asutettiin 1949 Suomen puolella Inarinjärven ympäristöön Nellimiin ja Sevettijärvelle. Nellim oli lähellä Ivalon suomalaisasutusta, joten koltan kieleen kohdistui suuria paineita valtakielen taholta. Sevettijärven alueelle puolestaan muodostettiin tiettömien taipaleiden päähän kauas toisistaan 3-5 talon rykelmiä, joissa sukulaisperheet asuivat vieretysten. Jälleen olosuhteet olivat otolliset synnyttämään kieleen uusia variaatioita sekä Nellimin että Sevettijärven kylien kesken samoin kuin myös eri sukujen kesken.

Tätä taustaa vasten ymmärtää, millaisia vaikeuksia oli edessä, kun koltansaamelle alettiin luoda kirjoitustapaa 1970-luvun alussa. Tosin runsaat sata vuotta aiemmin oli tehty yritys saattaa koltansaame kirjoitettuun asuun: Suomalainen Kirjallisuuden Seura painatti v. 1878 Paatsjoen kappalaisen ”venäjänlapiksi” kääntämän Matteuksen evankeliumin¹ käyttäen kyrillisiä kirjaimia. Kirjan käyttökelpoisuudesta tai yleensäkin sen käyttämisestä ei ole tietoa.

Suomessa koltansaamen kirjoitetun kielen perustaksi valittiin Suonikylän murre, koska sen puhujia on eniten. Monien oli silloin ja on yhäkin vaikea ymmärtää, ettei yhden murteen valitseminen kirjakielen perustaksi estä itse kutakin puhumasta edelleenkin omalla tavallaan, kunhan kaikki kirjoittavat yhdenmukaisesti kirjakielellä. Puhutaanhan suomen kieltäkin monilla murteilla: savolaisittain, pohjalaisittain, hämäläisittäin jne, mutta kirjoitetaan yhden ja yhtenäisen kirjakielen mukaisesti.

Vuonna 1972 ilmestyi Pekka Sammallahten koltankielinen aapinen Aabbâs säämas ja vuosi sen jälkeen Koltansaamen opas (Mikko Korhonen — Jouni Moshnikoff — Pekka Sammallahti). Näiden ensimmäisten kirjojen kirjoitustavasta on parin vuosikymmenen kuluessa muotoutunut nykyisin koulun oppimateriaalien ja muunkin koltansaamenkielisen kirjallisuuden käyttämä ortografia.

Koltan ortografiassa pyritään mahdollisimman suureen äänteiden mukaiseen kirjoitustapaan. Sen vuoksi siinä on kaikkiaan 37 kirjainta pehmenysmerkki mukaan lukien, kun suomen kielessä kirjaimia on 28.

Huolimatta kirjainten suuresta lukumäärästä niiden oppiminen koulussa on sujunut ongelmitta. Myös aikuiset alkoivat opiskella kirjaimia saamelaisien äidinkielen lukemis- ja kirjoittamiskampanjan 1995-2000 merkeissä, jonka tarkoituksena oli opettaa oman äidinkielen luku- ja kirjoitustaito kaikille saamelaisille vuoteen 2000 mennessä.

Koltan kolmikymmenvuotias kirjoitustapa on jatkuvan kehitysprosessin alainen. Samoin kuin suomen kieli on kehittynyt kirjoitusasultaan nykyihmistä huvittavasta ja kummastuttavasta Agricolan kirjoitusasusta tämänpäiväiseen muotoonsa, tulee kirjoitettu koltan kielinkin jatkuvasti kehittymään, mutta siihen tarvitaan aikaa enemmän kuin nyt kuluneet pari vuosikymmentä.

Koltankielistä kirjallisuutta on vielä varsin niukasti ja suppeilta aloilta. Koulun oppimateriaalit muodostavat siitä suurimman osan. Niihin on tallennettu myös melko laajalti kolttasatuja sekä entisajan elämän kuvauksia vanhempien ja isovanhempien muistelusten muodossa.

¹ Махътвеест Пась-Евангели. Самас. Евангелие отъ Матѳея (на русско-лопарскомъ языкѣ). Helsingissä 1878. [Termiä ”venäjänlappi” on käytetty aikanaan Venäjällä puhuttujen saamelaismurteiden yhteisnimityksenä.]

Ortodoksisen kirkon tarpeisiin on käännetty pieni rukouskirja, Johanneksen evankeliumi ja jonkin verran kirkkotekstejä. Työryhmä on kuitenkin koko ajan ahkeroinnassa saadakseen käännettyksi uusia osia raamatusta sekä lisää jumalanpalvelustekstejä.

Terveystieteiden alalta on ilmestynyt koltaksi nuorille perheille tarkoitettu lastenhoidon opas. Kaunokirjallisuutta on käännetty koltaksi lähinnä lastenkirjojen muodossa. Koltansaamelaiselta kirjailijalta, Claudia Kati Fofonoffilta, ilmestyi v. 1988 runokirja Paatsjoen lauluja, johon kuuluu myös äänikasetti sekä v. 1999 toinen runokirja Jânnam muttum nuu'bbio'ri. Hän on myös kääntänyt koltansaameksi De Saint-Exypéryn Pikku Prinssin. Katri ja Matleena Fofonoffilta ilmestyi v. 2000 valokuvakertomus Öhht ee'kk' O'lssee da Säälla mie'ldd, jossa kerrotaan koltansaamelaisesta elämäntavasta.

Yhdeksän vuoden ajan 1970- ja 1980-lukujen taitteessa ilmestyi neljästi vuodessa koltankielinen lehti *Sää'mod'dâz* 'Kolttautiset', jonka tarkoituksena oli tuoda esille vastasyntynyt koltan orfografia. Lehti kaatui rahoituksen ja toimittajien puutteeseen. Sen jälkeen on Sâpmelâš-lehdessä ollut koltankielisiä artikkeleita, muttei mitenkään säännöllisesti.

Saamen kielilain tultua voimaan v. 1992 on esimerkiksi Inarin kunnan kuulutuksia ja ilmoituksia ollut lehdissä kaikilla kolmella saamen kielellä: pohjoissaameksi, inarinsaameksi ja koltansaameksi. Lehtitekstien heikkoutena on kuitenkin eri saamen kielten kirjoitustapojen vaatimien kirjaimistojen puutteellisuus. Etenkin koltankieliset kuulutukset ovat monasti aivan lukukelvottomia väärin kirjainmerkkien takia. Tässä tapauksessa kielilaki on vaikuttanutkin tarkoituksensa vastaisesti haitaten kirjoitetun kielen viljelemisen edistämistä. Kun lehtien lukijat toteavat, ettei tekstistä saa mitään selvää, he eivät enää seuraavalla kerralla yritäkään lukea kuulutusta äidinkielellään vaan suomeksi. Lisäksi virheellisin merkein kirjoitettu teksti antaa aivan väärän kuvan koltan kirjoitustavasta, jonka vakiintumista se näin vaikeuttaa suuresti.

Huolestuttavampaa kuin kirjallisuuden niukkuus tai lehtitekstien virheellisyys on puhekielen hälyttävä tila. Nuorin koltansaamea äidinkielenään puhuva henkilö on jo yli 20-vuotias. Häntä nuorempien kielitaito on lähinnä passiivista eli kieltä enemmän tai vähemmän ymmärtävää, mutta ei kielen puhumista. Kun heidän kanssaan yrittää keskustella koltaksi, he ymmärtävät, mutta vastaavat aina suomeksi.

Kun Sevettijärvellä huomattiin tämä huolestuttava tilanne, aloitettiin koltan kielen elvytystoiminta 1990-luvulla. Alkuperäiskansojen juhluvuonna 1993 järjestettiin kylässä puolivuotinen kielipesäkokeilu. Kielipesä tarkoittaa sellaista lasten päivähoitomuotoa, jossa heille puhutaan vain kolttaa. Eli siis kaikki toiminta ruokailusta leikkeihin tapahtuu koltaksi. Lapsille ei ole tarkoitus kielipesässä erityisesti opettaa kieltä, vaan toimia asianomaisella kielellä, jolloin sen oppiminen tapahtuu luonnostaan. Kokeilusta saatiin niin positiivisia tuloksia, että kielipesä pyrittiin saamaan uudelleen toimimaan.

Syksyllä 1996 järjestettiin Sevettijärvellä kaksiviikkoinen kielipesäleiri, jossa oli mukana myös Kuolan saamelaisia sekä aikuisia että lapsia. Näinkin lyhyenä aikana saavutettiin kielitaidon kehityksessä erittäin positiivisia tuloksia. Lisäksi oli mahtavaa todeta, että valtakuntien rajojenkin yli pystyttiin kommunikoimaan yhteisellä kielellä! Koltansaame huomattiin kansainväliseksi kieleksi. Tämä olisi tullut esiin vieläkin selvemmin, jos kielileirille olisivat päässeet mukaan myös Norjan kolttien edustajat.

Kaikkein tärkeintä olisi kuitenkin saada vanhemmat kodeissa puhumaan lastensa kanssa omaa äidinkieltään. Ei mikään ulkopuolinen toiminta kielen elvyttämisessä vedä vertoja kodissa tapahtuvalle luontevalla oppimisella. Jotenkin tuntuu siltä, että kaikki lasten vanhemmat eivät vielä oikein ole sisäistäneet omaa vastuutaan äidinkieltensä siirtämisessä nuoremmalle sukupolvelle, vaan ikään kuin luovuttaneet kielen opetustehtävän kodin ulkopuoliselle yhteiskunnalle. Jos koltansaame kuitenkin aiotaan säilyttää elävänä kielenä, on kaikkien tahojen puhallettava ja puhallettavakin voimakkaasti samaan hiileen.